

2021 | Απρίλιος | Φάση 3 | Διαγωνίσματα Επανάληψης

ΑΡΧΑΙΑ

Γ' Γενικού Λυκείου
Ανθρωπιστικών Σπουδών

Μ. Δευτέρα 26 Απριλίου 2021 | Διάρκεια Εξέτασης: 3 ώρες

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΘΕΜΑ Α

- A1.**
- 1. ΛΑΘΟΣ** (ή μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἢ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται)
 - 2. ΣΩΣΤΟ** (ἢ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται)
 - 3. ΛΑΘΟΣ** (οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται)
 - 4. ΣΩΣΤΟ** (διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου)
- A2. Διδασκαλία:** Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει δύο εἶδη ἀρετῶν: **τις διανοητικές καὶ τις ἠθικές**. Οἱ διανοητικὲς ἀρετὲς εἶναι οἱ λειτουργίαι καὶ ικανότητες, τοῦ της διάνοιας, τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Αποβλέπουν στὴν ἀλήθεια. Παραδείγματα διανοητικῶν ἀρετῶν ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης: σοφία, σύνεσις, φρόνησις. Ἡ σοφία δηλώνει τὴν ἀπόκτηση ολοκληρωμένης γνώσης ἐπιστημονικῆς ἢ τεχνικῆς. Ἡ σύνεσις εἶναι ἡ κριτικὴ δύναμις, ἡ δυνατότητα ἀξιολόγησης, ἀποτίμησης, σύγκρισης. Ἡ φρόνησις εἶναι ἡ ικανότητα λήψης ἀποφάσεων σὲ ζητήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἐπιλογῆς τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης πράξης. Κυρίως μὲ τὴν φρόνηση τὸ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς καθοδηγεῖ τὸ μετέχον λόγου μέρος τῆς, δηλαδή τις ἐπιθυμίες, τις ορμές καὶ τὸν τρόπο ἐκδήλωσης τῶν συναισθημάτων.
- Εἶναι γεγονός ὅτι **ἡ διανοητικὴ ἀρετὴ** συνδεόμενη μὲ τὸ «ἔλλογον μέρος» (τὸ λογικὸ) τῆς ψυχῆς προκειμένου νὰ ἀποκτηθεῖ χρειάζεται τὴν διδασκαλία, ἕνα

προϊόν μαθησιακής διαδικασίας με απαραίτητη προϋπόθεση της αφιέρωση χρόνου για την απόκτησή της. Άρα, η διδασκαλία για να οδηγήσει στην κατάκτηση της γνώσης χρειάζεται α) **την πείρα** που το άτομο την αποκτά σταδιακά σε μεγάλο χρονικό διάστημα και β) **τον χρόνο** που αφιερώνεται στη διδασκαλία. Η φράση «τὸ πλεῖον» (= κατά κύριο λόγο) υποδηλώνει και την ύπαρξη άλλων παραγόντων για την απόκτησή της, αλλά δεν αναφέρονται. Έτσι, ο δάσκαλος μέσω της διδασκαλίας επιφορτίζεται με το έργο μετάδοσης της γνώσης, διανοητικής αρετής, που είναι διαρκής και γι' αυτό και ο Αριστοτέλης επιλέγει τη λέξη «**αύξηση**» που δηλώνει τη συνεχή καλλιέργεια της διάνοιας.

ΘΕΜΑ Β

B1. Ο Αριστοτέλης προκειμένου να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν στον άνθρωπο εκ φύσεως (οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται) χρησιμοποιεί με τη λέξη «οἶον» δύο γνωστά προερχόμενα από τη φύση παραδείγματα, αυτό **της πέτρας** (ὁ λίθος) και κατόπιν **της φωτιάς** (τὸ πῦρ) υποστηρίζοντας τη θέση του με έναν επαγωγικό συλλογισμό.

Σύμφωνα με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, η φυσική κίνηση των σωμάτων στον επίγειο και υποσελήνιο χώρο είναι πάντοτε ευθύγραμμη και συνδέεται με το βάρος τους· τα φύσει βαριά σώματα κινούνται προς το κέντρο του σύμπαντος ενώ τα φύσει ελαφριά προς την περιφέρειά του. Φύσει βαριά είναι εκείνα τα σώματα στη σύσταση των οποίων επικρατεί ένα από τα βαριά στοιχεία (η γη και το νερό), ενώ ελαφριά εκείνα τα σώματα όπου επικρατεί ελαφρό στοιχείο (ο αέρας και η φωτιά).

Άρα, η πέτρα πάντοτε θα κινείται με πορεία προς τα κάτω, διότι υπακούει στον φυσικό νόμο της βαρύτητας, που είναι σταθερός και αμετάβλητος (οὐκ ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι). Παρόμοια και η φωτιά πάντοτε θα έχει πορεία προς τα πάνω λόγω της φυσικής ιδιότητας των θερμών αερίων (οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω), που επίσης είναι σταθερή και δεν μεταβάλλεται.

Επομένως, από τα παραπάνω προκύπτει ότι **οι φυσικοί νόμοι δεν μεταβάλλονται**, όσο κι αν προσπαθήσει κάποιος. Οι ηθικές αρετές, όμως, μεταβάλλονται και δεν μένουν σταθερές, όπως τα πράγματα που γεννιούνται με μια ιδιότητα εκ φύσεως, αποδεικνύεται ότι δεν είναι έμφυτες. Ολοκληρώνει τον συλλογισμό του με τη φράση «οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ» και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν μένουν

σταθερές, όπως τα πράγματα που γεννιούνται με μια ιδιότητα εκ φύσεως, αποδεικνύεται ότι δεν είναι έμφυτες, δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως χρησιμοποιώντας την τυποποιημένη δοτική «φύσει» που δηλώνει συμφωνία ή αιτία. Σύμφωνα με τη φύση ή οφειλόμενο σε αυτήν είναι ό,τι γίνεται πάντα ή σχεδόν πάντα με τον ίδιο τρόπο και αφορά μια μεγάλη ομάδα ομοειδών ενεργειών, αλλά ούτε και αντίθετες με τη φύση χρησιμοποιώντας τη φράση «παρά φύσιν» εννοώντας ότι είναι οποιαδήποτε διεργασία, λειτουργία ή κίνηση που παραβιάζει τη φυσική νομοτέλεια και προϋποθέτει συχνά τον εξαναγκασμό, τη βία ή την ανθρώπινη απόπειρα αφαίρεσης της φυσικής τάξης. Αλλά, ο άνθρωπος έχει «δυνάμει», από τη φύση του (πεφυκόσι), την προδιάθεση να δεχτεί την αρετή, ωστόσο γίνεται τέλειος (τελειούμενους) με τον εθισμό του σε αυτή.

- B2.** Με το επίρρημα **ἔτι** ο Αριστοτέλης εισάγει ένα δεύτερο αποδεικτικό επιχείρημα, για να ενισχύσει την άποψη ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αλλά είναι αποτέλεσμα της συνήθειάς. Ο Αριστοτέλης αποδίδει μεγάλη σημασία στην ενάρετη πράξη, στην άσκηση της αρετής, διότι με αυτόν τον τρόπο, όπως πρεσβεύει, ο άνθρωπος γίνεται ηθικός και ενάρετος.

Αρχικά αναφέρεται στις έμφυτες ιδιότητές μας (ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται), στα στοιχεία ή στις ιδιότητες του ανθρώπου που υπάρχουν από τη γέννησή του, και άρα είναι στοιχεία της φύσης του. Παρατηρεί ότι σε αυτά συμβαίνει να προηγούνται χρονικά οι δυνατότητες (τάς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα) και να έπονται οι ενέργειες (ὑστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν).

Για να γίνει κατανοητό το επιχείρημα του Αριστοτέλη είναι απαραίτητη η ανάλυση των θεμελιωδών στη φιλολογική του σκέψη και συχνά αντιθετική η διάκριση των εννοιών **δύναμις** και **ἐνέργεια**. Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ ἐνέργεια είναι η (μεταγενέστερη) πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας· π.χ. ο χαλκός είναι δυνάμει ανδριάντας. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η ἐνέργεια (πραγμάτωση) είναι πιο σημαντική από τη δυνατότητα.

Στην παραπάνω διάκριση των εννοιών **δύναμις** και **ἐνέργεια** θα πρέπει να προστεθεί ότι στο έργο του *Μετά τα Φυσικά* (1047 b 31-35) ο Αριστοτέλης αναφέρεται σε τριών ειδών δυνάμεις:

- α)** σε αυτές που υπάρχουν μέσα μας με τη γέννησή μας (τις ονομάζει συγγενεῖς), όπως η όραση, η ακοή κ.ά.

β) σε αυτές που τις αποκτούμε με τη συνήθεια (ἔθος), όπως η ικανότητα κάποιου να παίζει ένα μουσικό όργανο, και

γ) σε αυτές που τις αποκτούμε με τη μάθηση, όπως είναι οι επιστημονικές γνώσεις.

Τις δυνάμεις της πρώτης κατηγορίας τις συνδέει με το άλογο στοιχείο του ανθρώπου, ενώ τις δύο τελευταίες με το λογικό στοιχείο. Έτσι, φαίνεται πως το ἔθος συναρτάται με το λογικό στοιχείο του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης, καθώς δέχεται ότι η ηθική αρετή συνδέεται με το ἔθος, καταλήγει να συνδέσει τις ηθικές αρετές με το ἐπιθυμητικόν, στο οποίο συνδυάζεται το λογικό με το άλογο στοιχείο μας.

Για τον Αριστοτέλη, η «ἐνέργεια» έχει μεγαλύτερη σημασία από τη «δύναμιν», αφού η πρώτη εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη φύση και υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο. Στο κείμενο συνδέει «τὰς δυνάμεις» με το «πρότερον» και «τὰς ἐνεργείας» με το «ὑστερον» εννοώντας ότι οι «δυνάμεις» έχουν χρονική προτεραιότητα – και όχι λογική και οντολογική – έναντι των «ἐνεργειῶν».

B3. α. ΛΑΘΟΣ, β. ΣΩΣΤΟ, γ. ΛΑΘΟΣ, δ. ΣΩΣΤΟ, ε. ΣΩΣΤΟ

B4. α. ούσης, ἔχει, ῥιπτῶν, ἰδεῖν, οἰκοδόμοι

β. Ενδεικτικές απαντήσεις:

Το νερό περιείχε βλαβερές **ουσίες** και έπρεπε να καθαριστεί άμεσα.

Ο εθισμός του στο τσιγάρο προκάλεσε σοβαρές βλάβες στο αναπνευστικό του σύστημα.

B5. Το απόσπασμα από τον Επιτάφιο του Περικλή αναφέρεται στην κοινωνική αρετή των Αθηναίων, όπως φανερώνεται στη συμπεριφορά τους προς τους άλλους ανθρώπους, και ειδικότερα στον τρόπο με τον οποίο επιδιώκουν να κερδίσουν τους φίλους τους και στην ωφέλεια που παρέχουν στους άλλους Έλληνες. Συγκεκριμένα, ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι Αθηναίοι αποκτούν φίλους ευεργετώντας και όχι ευεργετούμενοι, κάνοντας καλό στους άλλους και όχι περιμένοντας να τους κάνουν εκείνοι. Ο ιστορικός εξηγεί στη συνέχεια ότι ενεργούν έτσι όχι από εγωισμό και ψυχρό υπολογισμό του συμφέροντος αλλά από ανιδιοτέλεια και από την πίστη τους στην ελευθερία. Με τον τρόπο αυτό

οικοδομούνται φιλικές σχέσεις στηριγμένες όχι στο αμοιβαίο συμφέρον και στην υποχρέωση ανταπόδοσης, αλλά στην ευγένεια, στον αλτρουισμό, στην καλοσύνη και στην ανθρωπιά, δηλαδή στην «αρετή».

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί την έννοια «αρετή» όχι με την ευρύτητα του αριστοτελικού όρου, αλλά με το συγκεκριμένο ηθικό και κοινωνικό περιεχόμενο της ευεργετικής δύναμης που φανερώνεται στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Βλέπουμε, ωστόσο, ότι τόσο ο ιστορικός Θουκυδίδης στον Επιτάφιο του Περικλή όσο και ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια προσεγγίζουν την αρετή όχι ως αφηρημένη ιδέα, ως ένα απλό σύνολο γνώσεων, αλλά ως ενέργεια-πράξη. Ας μην ξεχνάμε ότι κατά τον Αριστοτέλη απαιτείται η συνειδητή, σταθερή και αμετακίνητη απόφαση, βούληση, κάποιου να καταστεί ενάρετος, κάνοντας ενάρετες πράξεις. Η ηθική αρετή επιβάλλει –κατά τρόπο μάλιστα απόλυτο– τη θέληση του ατόμου να εθισθεί σταδιακά και εξακολουθητικά σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς με την ομοιότροπη επανάληψη των ίδιων ενεργειών. Η άσκηση αυτή, τονίζει ο Αριστοτέλης, δεν έχει καταναγκαστικό χαρακτήρα, αλλά είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης, συνειδητής επιλογής του ατόμου και της επίδειξης επιμονής κατά τη διάρκεια της άσκησης. Οι παραπάνω ιδιότητες της αρετής εφαρμόζονται στην περίπτωση που παρουσιάζει ο Περικλής στο παράλληλο κείμενο: Οι Αθηναίοι αποκτούν «ἀρετήν» ευεργετώντας, και μάλιστα όχι τυχαία, επιπόλαια και απερίσκεπτα, αλλά συνειδητά, σταθερά, κατ' επανάληψη. Γίνονται, λοιπόν, φορείς της αρετής «ἐνεργήσαντες πρότερον» η «προαίρεσή» τους, δηλαδή η έμπρακτη και σταθερή τους προτίμηση στη φιλία, η οποία είναι διαρκής, συνειδητή και απορρέει από λογικό έλεγχο, τους καθιστά ηθικά ανώτερους. Η ηθική αρετή λοιπόν δεν είναι γνώση· είναι ενέργεια, συμπεριφορά, και αποκτάται στην πράξη, με την άσκηση, την εφαρμογή.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΘΕΜΑ Γ

Γ1. Έπειτα έχεις προετοιμαστεί για να φροντίζεις αυτούς (συνταξιδιώτες), και τη μητέρα σου, που σε αγαπάει πιο πολύ από όλους, δε νομίζεις ότι πρέπει να τη φροντίζεις; Δεν ξέρεις ότι και η πόλη δε νοιάζεται για καμιάν άλλη αχαριστία ούτε τη δικάζει, αλλά ανέχεται να μην αποδώσουν ευγνωμοσύνη εκείνοι που έχουν ευεργετηθεί· αντίθετα, αν κάποιος δε φροντίζει τους γονείς, (δε γνωρίζεις

ότι) σ' αυτόν και επιβάλλει τιμωρία και αποδοκιμάζοντάς τον δεν του επιτρέπει να ασκήσει εξουσία, με την ιδέα ότι αυτός ούτε θα μπορούσε να προσφέρει με ευσέβεια τις θυσίες που γίνονται για χάρη της πόλης ούτε θα μπορούσε να κάνει κάτι άλλο καλά και δίκαια;

Γ2. Με βάση το αδιάκτο κείμενο ο Σωκράτης συμβουλεύει τον γιο του να είναι συνετός (έαν σωφρονής) για να αποφύγει όλες τις δυσάρεστες συνέπειες του κοινωνικού περιγυρου. Συγκεκριμένα, τον παροτρύνει να ζητήσει συγχώρεση από τους θεούς, αν αισθάνεται ότι έχει κάπως παραμελήσει τη μητέρα του (Σὺ οὖν ... τῆς μητρός). Έτσι δε θα τον αποκλείσουν από τις ευεργεσίες τους λόγω αχαριστίας ούτε θα νιώσει την περιφρόνηση των ανθρώπων και την εγκατάλειψη των φίλων του, όταν καταλάβουν ότι παραμελεί τους γονείς του (ἀχάριστον..ἀναφανής). Γιατί, αν διαπιστώσουν αχαριστία εκ μέρους του, κανείς δε θα θελήσει να τον ευεργετήσει, μια και δεν περιμένει ανταποδοτική χάρη (οὐδείς ἂν νομίσειεν...ἀπολήψεσθαι).

Γ3. α. δίκαις
παίδων
τινά ή ἄττα
β. ἴσθι
πράξοντος
φυλάξαι
γ. καλῶς – κάλλιον – κάλλιστα
δικαίως – δικαιότερον – δικαιότατα

Γ4. α. **θεραπεύειν:** τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο του απροσ. ρ. δεῖν. σύ: ενν. υποκείμενο του απαρ., ταυτοπροσωπία.

τὴν φιλοῦσαν: επιθετική μετοχή (= ἡ φιλεῖ), παράθεση στο τὴν μητέρα.

τῶν γονέων: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός ως γενική κτητική στο τούς τάφους.

ἀχάριστον: κατηγορούμενο από το συνδεδετικό εἶναι, στο σε.

β. Ο υποθετικός λόγος του αποσπάσματος έχει ως υπόθεση **ἐάν τις...κοσμῇ**, και ως απόδοση **καί τοῦτο...δοκιμασίαις**. Η υπόθεση εισάγεται με το **ἐάν** και εκφέρεται με υποτακτική (**κοσμῇ**), ενώ η απόδοση εκφέρεται με οριστική ενεστώτα (**ἐξετάζει**). Επομένως, σχηματίζεται απλός υποθετικός λόγος που δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον.